

KATARZYNA KOWALIK

 <https://orcid.org/0000-0002-2126-2494>

Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Instytut Romanistyki

ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź, e-mail: katarzyna.kowalik@uni.lodz.pl

„Cytrusowe” powieści. Fenomen współczesnych włoskich sag rodzinnych

“Citrus” Novels. The Phenomenon of Contemporary Italian Family Sagas

Abstract

This article will discuss an important phenomenon in Italian literature in recent years — the growing popularity of family sagas focusing on female characters and recounting their lives against the backdrop of historical, social and cultural changes taking place in Italy in the 20th century. This trend will be analysed in the context of four representative novels of the genre, which between 2021 and 2025 won the Premio Bancarella, an important award given to works of high literary value that are also very popular with readers. The spread of the convention of contemporary Italian family sagas will be placed in the context of the rich tradition of this genre in the history of Italian literature. The analysed novels will be characterised in terms of their themes in order to highlight the most significant motifs used by the authors to describe the condition of women from previous generations. In addition, the publishing strategies of Polish publishers will be discussed, which aim to associate the novels mentioned with common perceptions of Italy, allowing the works on this subject to be collectively referred to as “citrus” novels.

family saga; the Premio Bancarella; contemporary Italian novels; female perspective; Italy

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International license — [CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Received: 2026-02-15 | Revised: 2026-03-26 | Accepted: 2026-04-24

Wstęp. Kulturowa percepcja włoskiej rodziny

Ojciec chrzestny Maria Puza, *Imperium* Agnelli. *Prawdziwa historia rodziny* potężniejszej niż państwo Jennifer Clark, *Fratelli. Prawdziwa włoska rodzina* Santa Versacego, *Dom Gucci* Sary Gay Forden — to tylko kilka bardzo różniących się między sobą tytułów książek, a w niektórych przypadkach także ich adaptacji filmowych, które łączy wspólna cecha: wykorzystanie stereotypu włoskiej rodziny. Pomimo różnic gatunkowych, w czasie i miejscu opisywanej akcji czy w podejściu do kwestii fikcjonalności te popularne na rynku wydawniczym pozycje wyróżniają się właśnie tym, że jako punkt wyjścia przyjęto w nich umiejscowienie opowieści na tle skomplikowanej historii potężnego włoskiego rodu.

Zainteresowania tym wątkiem można upatrywać w fakcie, że istotnym skojarzeniem z włoskością w warstwie społecznej pozostaje właśnie rodzina. Jest ona widziana najczęściej jako żyta, wielopokoleniowa i liczna, ciepła, rozmowna, żywiołowa, głośna, celebrująca wspólne chwile (zwłaszcza przy stole), pielęgnująca więzi z miejscem urodzenia; patriarchalna, lecz w gruncie rzeczy kierowana w niewidzialny sposób przez silne matki, będące świeckim uosobieniem Madonny; czasami tworząca środowisko zbyt komfortowe, by jednostka chciała szukać własnej drogi, co przekłada się na powszechność użycia we włoskim kontekście leksemu *mammoni*, odpowiadającego powszechnie używanym w naukach społecznych terminom „gniazdownicy”, „kidults”, „waithood” — maminsynków, dorosłych, trzydziesto-, czterdziestoletnich, a nawet jeszcze starszych mężczyzn pozostających w domach rodzinnych przez długie lata i nieposzukujących aktywnie sposobów na zmianę tej sytuacji (zob. De Carlo 2008: 205). Choć w stereotypie tym jest dużo prawdy, to rzecz jasna nie każda włoska rodzina wygląda w taki sposób, a przede wszystkim jej instytucja podlega takim samym procesom ewolucji jak w innych krajach zachodnich. Problematyce zachodzących w tym obszarze zmian poświęcono wiele analiz naukowych, dotyczących struktury, liczebności, modeli i funkcji współczesnych włoskich rodzin (zob. Crisci, Buonuomo, Caruso 2019).

Równie liczne okazują się współczesne literackie reprezentacje rodziny w literaturze włoskiej. W niniejszym artykule podejmuję próbę syntezy tej tendencji na przykładzie wybranych czterech sag rodzinnych opublikowanych we Włoszech w ostatnich kilku

latach oraz przetłumaczonych na język polski. Stanowią one spójny korpus ze względu na autorstwo kobiet, podejmowaną tematykę, miejsce akcji, pozytywną recepcję i niekwestionowany sukces wydawniczy. Posługują się klasyczną analizą historycznoliteracką oraz tematyczną. Uwzględniam także elementy podejścia kulturoznawczego, które widoczne jest w analizie modelu rodziny, przemian społecznych, problematyki emancypacji kobiet, odniesieniach do *questione meridionale* ('kwestii południowej'), a także w uwzględnieniu kontekstu recepcji i rynku wydawniczego.

Tradycja włoskich sag rodzinnych

Historię i transformację obrazu włoskiej rodziny od początków piśmiennictwa tego kraju bogato ilustrują stworzone tam dzieła literackie, w tym teksty skonstruowane w konwencji gatunku zrodzonego i rozwijanego *par excellence* w tym celu — sagi rodzinnej. Znamienne, że właśnie w kulturze włoskiej, tak powszechnie kojarzonej z silną pozycją rodziny, powstało tak wiele dzieł reinterpretujących jej motyw.

Tradycja opowieści rodzinnej we włoskiej literaturze rozpoczęła się wcześniej, bo już w epoce renesansu. Anna Zatora podaje, że to właśnie we Włoszech tego typu teksty pojawiały się wówczas najczęściej, a do pisarzy podejmujących taką tematykę zaliczali się tak cenieni twórcy jak Leon Battista Alberti czy Torquato Tasso (zob. Zatora 2022: 32).

Prawdziwy rozkwit konwencji sagi rodzinnej we włoskiej literaturze zbiega się jednak ze wzrostem zainteresowania powieścią, która we Włoszech upowszechniła się stosunkowo późno w porównaniu do innych krajów europejskich (zob. Alfano, de Cristofaro 2018). To właśnie ten gatunek umożliwia najpełniejsze przedstawienie wspomnień, tak istotnych dla narracji o przeszłości rodów: „Twórcze, celujące w przedmiot i przekształcające go wspomnienie pojawia się wyłącznie w powieści i w niektórych najbliższych jej formach epickich” (Lukács 1968: 121). Tradycja sag rodzinnych we Włoszech reprezentowana jest odąd przez liczne dzieła, które należą do ścisłego kanonu włoskiej literatury.

Jedną z najśłynniejszych włoskich sag rodzinnych jest opublikowane w 1881 roku arcydzieło Giovanniego Vergi *Rodzina Malavogliów*. Przedstawia ona historię rodu ubogich sycylijskich rybaków, dla których chęć poprawy sytuacji finansowej staje się fatum prowadzącym do śmierci, konfliktów i rozpadu więzi. Zapowiadająca optymistyczną przyszłość nowoczesność przynosi zaś kres ich prostemu, lecz względnie stabilnemu życiu. Verga miał ambicję stworzenia pięciu części cyklu „Zwycięzonych”, udało mu się jednak zrealizować jeszcze tylko jedną powieść — *Mastro-Don Gesualdo* z 1889 roku, tym razem opowiadającą o losach sycylijskiej szlacheckiej, acz podupadłej pod względem materialnym i moralnym rodziny Trao.

Również w estetyce weryzmu opowiedziana została historia zapisana przez Federica de Roberto w powieści *Wicekrólowie* z 1894 roku, tekście o arystokratycznej rodzinie Uzeda z Katanii osadzonym na tle wydarzeń historycznych i politycznych końca XIX wieku na Sycylii.

Ponownie o Sycylii jest mowa w dziele Giuseppego Tomasiego di Lampedusy z 1958 roku, znanej w Polsce pod dwoma tytułami: starszym *Lampart* i nowszym *Gepard*. Powieść przedstawia arystokratyczną rodzinę Don Fabrizia, księcia Saliny, w dramatycznych dla wyspy okolicznościach przejścia od feudalnego systemu władzy Burbonów do zjednoczonych Włoch, które zadecydować mają o upadku całej ich klasy społecznej i wzroście potęgi mieszczaństwa.

Kolejne kanoniczne pozycje wchodzące w zakres gatunku sagi rodzinnej to w przeważającej mierze powieści pisane przez kobiety. Jak zauważa Giulio Ferroni, powojenne przemiany społeczne, które zadecydowały o szerszym dostępie kobiet do edukacji i życia zawodowego, spowodowały jednocześnie, że znacząco zwiększył się ich udział w literaturze. Pisarki przestały być wyjątkowymi przypadkami i zaczęły odgrywać coraz większą rolę w świecie kultury, forsując swoją wrażliwość i punkt widzenia oraz nie poddając się dominującym wzorcom dzieł tworzonych przez mężczyzn (zob. Ferroni 2015: 121).

Kłamstwo i czary Elsy Morante, powieść wydana w 1948 roku, pozwala prześledzić losy trzech pokoleń palermitańskiej rodziny De Salvich, opowiedziane przez Elisę, córkę nieszczęśliwego małżeństwa — Anny i Francesca. Matka narratorki jest w rzeczywistości zakochana w kuzynie Edoardzie, ale zostaje zmuszona do wzięcia ślubu z żywiącym do niej gorące uczucie Franceskiem ze względów finansowych. Sytuacja pary komplikuje się dodatkowo, kiedy w mieście pojawia się bogata kuzynka Anny, Rosaria, która stawia sobie za cel uwiedzenie jej męża, co kończy się sukcesem. Życie pośród tytułowych codziennych kłamstw powoduje powolny rozpad rodziny, zakończony tragicznie śmiercią rodziców, a Elisa postanawia spisać historię swojego dzieciństwa, przeplatając kłamstwa czarami, by wyzwolić się z trudnych wspomnień.

Z eksplorowania tematyki relacji rodzinnych, również w ujęciu autobiograficznym, w literaturze włoskiej szczególnie zapamiętana została Natalia Ginzburg. Jej arcydziełem okazała się powieść *Słownik rodzinny* z 1963 roku, opisująca losy żydowskiej rodziny Levich, z której pisarka się wywodziła, na przestrzeni kilku dekad, od lat 20. XX wieku, poprzez faszyzm, naznaczający sytuację rodziny dramatycznym wpływem ustaw rasowych, po czasy powojenne. Innymi ciekawymi portretami rodziny w wykonaniu Ginzburg są ponadto powieść epistolarna *Drogi Michele* z 1973 roku, traktująca o dysfunkcyjnej rodzinie młodego mężczyzny emigrującego do Londynu z powodów politycznych, a także stworzona z fragmentów korespondencji, pamiętników i innych tekstów źródłowych *La famiglia Manzoni* z 1983 roku [pl. 'Rodzina Manzoni'; książka nie została jeszcze przełożona na język polski], której tematem są relacje rodzinne najśłynniejszego włoskiego pisarza okresu romantyzmu Alessandra Manzoni¹.

Długie życie Marianny Ucrìa Dacji Maraini, historyczna saga rodzinna z 1990 roku, przedstawia z kolei dzieje głuchoniemej dziedziczki arystokratycznego sycylijskiego rodu, muszącej mierzyć się nie tylko z niepełnosprawnością, ale i surowymi zasadami panującymi w jej klasie społecznej, dopuszczającymi dla kobiety jedynie dwie drogi: zaaranżowanego małżeństwa lub życia zakonnego. Mimo że bohaterka nie mogła uniknąć pierwszej z nich i w wieku zaledwie 13 lat została zmuszona do ślubu z wiekowym wujem, udało jej się poznać świat i poszerzyć horyzonty za pomocą jedyne go dostępnego jej narzędzia, czyli lektury książek.

Jedną z najgłośniejszych włoskich sag rodzinnych początku XXI stało się monumentalne, choć nieukończone dzieło pisarki i dziennikarki Oriany Fallaci *Kapelusz cały w czereśniach*, opublikowane pośmiertnie w 2008 roku. Autorka, na podstawie drobiazgowych poszukiwań i analizy dokumentów, zrekonstruowała w nim dzieje swojej tokańskiej rodziny ze strony matki i ojca od roku 1773 do 1889, odnajdując we wła-

¹ Więcej na temat okoliczności powstania, stylu narracji i przesłania powieści piszę w artykule *Il Padre della Patria e la figlia abbandonata. Le emozioni nella „Famiglia Manzoni” di Natalia Ginzburg* (zob. Kowalik 2025).

snym drzewie genealogicznym chłopów, żeglarzy, osoby pobożne i ateistów, polskiego uciekiniera politycznego, emigrantów i artystów. *Kapelusz...* okazał się bestsellerem we Włoszech i na całym świecie.

Listę najbardziej znanych sag rodzinnych w kanonie literatury włoskiej uzupełniają także powieści Eleny Ferrante, opisujące historie rodzinne kobiet, ich emancypację, poszukiwanie własnej tożsamości, konflikty i zmagania z patriarchalną rzeczywistością Neapolu. Pierwsza z nich, *Obsesyjna miłość*, ukazała się we Włoszech w 1992 roku, w 2002 roku pojawiły się *Dni porzucenia*, a od 2011 do 2014 wydawane były w języku oryginalnym kolejne tomy tetralogii *Genialna przyjaciółka*, które przyniosły ukrywającej się pod pseudonimem pisarce międzynarodową sławę (Ferroni 2013: 714).

Jestem tu od wieków, debiut Marioliny Venezii z 2006 roku, opowiada o losach pięciu pokoleń rodziny Falcone z położonego na południu Włoch regionu określanego historycznie jako Lukania, a współcześnie — Basilicata. Ramy przedstawianej fabuły wyznaczają dwa przełomowe wydarzenia historyczne — zjednoczenie Włoch i upadek muru berlińskiego. Narratorką powieści pisarka uczyniła Gioię, praprawnuczkę protoplasty rodu, bogatego gospodarza Francesca z miejscowości Grottole, którego życiorys naznaczają otrzymane w 1861 roku wiadomości.

Dużym rozgłosem na włoskim rynku wydawniczym cieszyła się w ostatnich latach ponadto umiejscowiona w regionie Emilia-Romania debiutancka powieść Danieli Raimondi z 2020 roku — *Dom blisko rzeki. Saga rodu Casadio*. Punktem wyjścia dla dwustuletniej historii rodu jest niespodziewane małżeństwo Giacomina Casadio z pochodzącą z romskiej rodziny Viollką. Wątek ten pozwolił autorce na połączenie realistycznej kroniki rodziny znad Padu z wydarzeniami o charakterze magicznym, wątkami prorocstwa, przekleństwa i przepowiedni zaklętych w kartach tarota. Utwór doczekała się w 2023 roku kontynuacji w postaci nieopublikowanej jeszcze w Polsce drugiej części sagi *Il primo sole dell'estate*.

Sukces włoskich sag rodzinnych: zwycięska passa gatunku w kolejnych edycjach Premio Bancarella

Także w ostatnich latach włoskie sagi rodzinne zdają się przeżywać swój złoty wiek. Każdego roku na włoskim rynku wydawniczym pojawia się wiele kolejnych tytułów, których fabuła opiera się na historiach pokoleń włoskich rodzin. Poświęcony literaturze i rynkowi wydawniczemu portal Il Libraio.it w opublikowanym w styczniu 2026 roku artykule na temat rodzimych i zagranicznych sag rodzinnych wymienia aż pięć tytułów zaproponowanych przez włoskie pisarki tylko w 2025 roku i kilkanaście innych wydanych w kilku poprzednich latach².

Wart odnotowania jest fakt, że to właśnie sagi rodzinne od kilku lat wygrywają kolejne edycje Premio Bancarella — nagrody literackiej, której przyznanie uzależnione jest w ogromnym stopniu od popularności danej książki wśród czytelników oraz wyników jej sprzedaży³. Nagroda ta została ustanowiona w 1953 roku przez stowarzyszenie

² *Saghe familiari per viaggiare nel tempo e nello spazio*, www.illibraio.it/news/narrativa/saghe-familiari-libri-129594 [dostęp: 13.02.2026].

³ Przytoczony opis historii i zasad przyznawania Premio Bancarella podają za stronę internetową organizatorów konkursu: www.fondazionecittadellibro.it/ [dostęp: 11.02.2026].

toskańskich księgarzy, pielęgnujących wieloletnie tradycje wędrownych sprzedawców książek z miasteczek Pontremoli i Montereale, którzy już w XIX wieku podróżowali po całych Włoszech, sprzedając książki ze straganów, czyli po włosku „bancarelle”.

Do konkursu stanąć mogą dzieła narracyjne i eseistyczne żyjących autorów włoskich i zagranicznych, wydane we Włoszech pomiędzy 1 lutego roku poprzedzającego przyznanie nagrody do 31 stycznia tego roku. Wyróżnikiem Premio Bancarella jest fakt, że przyznawana jest ona przez księgarzy, którzy przesyłają Komitetowi Organizacyjnemu swoje propozycje na podstawie trzech kryteriów: zaprezentowanej tematyki, docenienia przez czytelników oraz wartości literackiej. Spełniające wszystkie wymagania regulaminu książki poddawane są wstępnej selekcji ze strony Komitetu pod względem walorów artystycznych oraz popularności na rynku wydawniczym, po czym pod koniec lutego ogłaszana jest lista sześciu dzieł nominowanych do nagrody.

W ciągu kilku miesięcy utwory z finałowej szóstki są intensywnie promowane przez wydawnictwa (muszą one między innymi opatrzyć egzemplarze wybranych książek etykietą informującą o znalezieniu się danego tytułu w selekcji Premio Bancarella) oraz księgarzy z dwóch stowarzyszeń księgarskich: Unione Librai Pontremolesi oraz Unione Librai delle Bancarelle. Członkowie tych grup zobligowani są do promocji dzieł i eksponowania ich w ramach oferty swoich księgarni. To właśnie oni, na podstawie danych dotyczących sprzedaży i ocen czytelników, dokonują finałowego wyboru zwycięskiego tekstu.

Sposób wyboru nagrodzonego dzieła znacząco wpływa na selekcję wybranych książek i profil samej nagrody. Tendencja ta jest doskonale widoczna, jeśli porównamy regulamin Premio Bancarella z zasadami dotyczącymi selekcji najbardziej prestiżowej włoskiej nagrody literackiej — Premio Strega⁴. W przypadku tej drugiej bowiem laureat bądź laureatka wyłaniani są głosami czterystuosobowej grupy osób istotnych dla włoskiej kultury: naukowców, krytyków literackich, dziennikarzy, reżyserów filmowych i teatralnych, artystów i pisarzy, w tym zwycięzców konkursu z poprzednich edycji. W ostatnich latach dopuszczono ponadto coroczne rozszerzenie składu jury o dodatkową liczbę głosów indywidualnych lub zbiorowych wyznaczonych w oparciu o zaangażowanie instytucji aktywnych w promowaniu literatury i kultury, reprezentujących np. szkoły i uczelnie, Włoskie Instytuty Kultury za granicą (Istituto Italiano di Cultura), stowarzyszenia księgarzy i bibliotekarzy. Ich liczba nie jest jednak stała i zależy wyłącznie od Komitetu Organizacyjnego, zatem główna odpowiedzialność za wybór spada, co do zasady, na profesjonalne jury. Regulamin Premio Strega nie wskazuje jako istotnego kryterium wyboru zwycięskiej książki jej powodzenia wśród czytelników, co jest podstawową przesłanką wyróżnienia danego dzieła literackiego w zasadach Premio Bancarella.

Wybory jury obu nagród nie pokrywają się, co może wskazywać na to, że wybór księgarzy, a pośrednio także i czytelników, niekoniecznie opiera się na tych samych aspektach co wybór profesjonalnego gremium. Porównanie z procesem wyboru laureata Premio Strega nie służy tu rzecz jasna jako krytyka zasad dotyczących wyłaniania zwycięskiego dzieła w kolejnych edycjach Premio Bancarella; pokazuje raczej, jakie książki cieszą się autentycznym zainteresowaniem czytelników.

⁴ Przytoczony opis historii i zasad przyznawania Premio Strega podaję za stroną internetową organizatorów konkursu: www.premiostrega.it [dostęp: 11.02.2026].

Najpopularniejsze włoskie sagi rodzinne ostatnich lat

Postawioną w poprzedniej sekcji tezę potwierdzają analizowane tu powieści. Dzieła wyróżnione Premio Bancarella w ostatnich latach nie charakteryzują się literackimi eksperymentami czy awangardową narracją. To dość klasycznie skonstruowane historie, wysoce realistyczne, oparte na wspomnieniach i odpowiadające na wyraźną potrzebę lektury takich tekstów ze strony czytelniczek. W tym sensie wpisują się one w ogólną tendencję włoskiej literatury kobiecej, uchwyconą przez Ferroniego na przykładzie dzieł z drugiej połowy XX wieku:

W twórczości pisarek na pierwszy plan wysuwa się analiza postaci kobiecych, badanie życia rodzinnego oraz dążenie do odkrycia przyczyn, które skłaniają do wyboru literatury i życia kulturalnego; pisarki zwracają szczególną uwagę na konkretne aspekty egzystencji oraz analizę psychologiczną i wydają się w większości odrzucać zbyt subtelne formy eksperymentów językowych. (Ferroni 2015: 121)⁵

Fenomen wydawniczy, który stanowi popularność sag rodzinnych we Włoszech w ostatnich latach, nie polega zatem na wprowadzaniu w konwencji gatunku znaczących zmian czy na rewolucyjnej odmienności perspektywy. Tę proponowały już od połowy XX wieku autorki takie jak Morante, Ginzburg czy Maraini, które utorowały drogę współczesnym pisarkom. Wartą odnotowania tendencją jest jednak tak znaczący udział książek pisanych z kobiecego punktu widzenia w głównym nurcie włoskiej literatury, także ukazujących się nakładem najbardziej prestiżowych wydawnictw, takich jak Feltrinelli czy Bompiani.

Zasygnalizowane powyżej podkreślenie docelowej grupy czytelniczej jest nieprzypadkowe — powieści kobiece są tu rozumiane jako powieści pisane przez kobiety o kobietach i dla kobiet. W tym kontekście wiele mówiącym faktem jest to, że wszystkie wyróżnione w latach 2021–2025 nagrodą Bancarella powieści mogą zostać zdefiniowane jako sagi rodzinne. W ostatnich czterech latach nagrodą tą wyróżniono kolejno: *L'inverno dei leoni* Stefani Auci z 2021 roku (jest to kontynuacja pierwszej części sagi *I leoni di Sicilia* z 2019 roku⁶), *La portalettere* Franceski Giannone z 2022 roku, *Il cognome delle donne* Aurory Tamigio z 2023 roku oraz *Come l'arancio amaro* Mileny Palminteri z 2024 roku⁷. Wszystkie z nich zostały bardzo szybko przetłumaczone na język polski⁸. Powieści z dwutomowego cyklu Auci zostały opublikowane jako *Sycylijskie lwy* i *Zima lwów* w 2022 i 2023 roku (tłum. Tomasz Kwiecień), powieść Giannone — jako

⁵ Jeśli w bibliografii nie zaznaczono inaczej, wszystkie przekłady — K.K.

⁶ W styczniu 2026 roku we Włoszech ukazała się trzecia część cyklu, *L'alba dei leoni*, która z pewnością, biorąc pod uwagę dużą popularność, jaką historia zdobyła w Polsce, wkrótce ukaże się w naszym kraju.

⁷ Przedstawiane przez wydawców na różnych etapach sprzedaży dane mówią o ponad milionie sprzedanych egzemplarzy cyklu Auci, sześciuset trzydziestu tysiącach sprzedanych egzemplarzy powieści Giannone, stu pięćdziesięciu tysiącach powieści Tamigio, dwustu tysiącach powieści Palminteri (na podstawie stron internetowych: www.illibraio.it/libri/stefania-auci-i-leoni-di-sicilia-9788842931539; www.italiaoggi.it/marketing-e-media/media/libri-nel-mercato-italiano-trionfano-i-long-seller-q0h5zegr; www.feltrinellieditore.it/speciali/2024/08/27/intervista-a-aurora-tamigio-autrice-di-il-cognome-delle-donne; <https://askanews.it/2025/07/21/milena-palminteri-vince-il-bancarella-2025-con-larancio-amaro> [dostęp: 13.02.2026]).

⁸ W dalszej części artykułu posługuję się tytułami powieści nadanymi przez polskich wydawców.

Listonoszka z Apulii (tłum. Agata Pryciak) w 2024 roku, powieść Tamigio — jako *Tam, gdzie kwitną cytryny* (tłum. Agata Pryciak) w 2025 roku, a ostatnia z nich — jako *Jak gorzka pomarańcza* (tłum. Monika Woźniak) również w 2025 roku.

Zarys tematyki współczesnych włoskich sag rodzinnych

W niniejszej sekcji przedstawiam krótkie omówienia fabuły powieści stanowiących przedmiot refleksji. Ze względu na ograniczenia objętościowe artykułu nie jest możliwe zaproponowanie ich pogłębionej analizy, ufam jednak, że już na tyle szkicowe streszczenia pozwolą na uchwycenie najistotniejszych wątków i przesłania dzieł oraz że będą one mogły zachęcić odbiorców tekstu do sięgnięcia do dostępnych na polskim rynku przekładów.

Dylogia *Sycylijskie lwy* i *Zima lwów* skupia się na losach potężnej na przełomie XIX i XX wieku rodziny Floriów, dobrze znanej we Włoszech, zwłaszcza na Sycylii, zapoczątkowanej przez kalabryjskich braci — Paola i Ignazia. Uciekając od biedy, stworzyli oni początki handlowego imperium, rozwiniętego ostatecznie przez Vincenza, syna Paola. Stefania Auci naświetla istotną rolę kobiet z rodziny w dochodzeniu firmy do znaczącej pozycji, zwłaszcza Giovanny, żony Ignazia, i Franki, uwielbiającej światowe życie żony jego wnuka o tym samym imieniu; pokazuje też, jak istotną rolę w ówczesnych elitach finansowych wyspy odgrywały aranżowane małżeństwa. Powieść cechuje się dynamiczną akcją, przeplatającą ogromne sukcesy i zdobycze obdarzonych silnymi, często gwałtownymi charakterami członków rodu z przeżywanymi przez nich dramatami prywatnymi, klęskami finansowymi i stopniowym zmierzchem fortuny Floriów na początku XX wieku.

Saga rodzinna *Listonoszka z Apulii* centralną postacią czyni Annę Allavenę, pochodzącą z Ligurii nauczycielkę, która w latach 30. XX wieku dociera do małej miejscowości Lizzanello w Apulii, skąd pochodzi jej niedawno poślubiony mąż. Przyjazd kobiety wywołuje duże poruszenie w konserwatywnym, patriarchalnym środowisku. Mieszkańcy nie potrafią początkowo zaakceptować jej stylu bycia, pewności siebie, poglądów czy faktu, że nie jest religijna. Chęć działania i niezależności sprawiają, że ubiega się o stanowisko listonoszki, tradycyjnie zarezerwowane wyłącznie dla mężczyzn. Także w tej sprawie nie znajduje poparcia nowych sąsiadów, co więcej, jej nowego życiowego planu nie akceptuje też jej mąż, który w wielu kwestiach był dotąd zdecydowanie bardziej otwarty i postępowy niż ludzie z jego środowiska. Pomysł rozpoczęcia przez Annę pracy zawodowej okazuje się jednak przekraczać jego możliwości. Zdeterminowanej kobiecie udaje się zdobyć posadę, którą wykorzystuje również do tego, by wpływać po cichu na mieszkańców, dostarczając im listy i jednocześnie zachęcając ich do podjęcia działań, na co sami nie mają odwagi.

Tam, gdzie kwitną cytryny Aurory Tamigio przedstawia dzieje trzech pokoleń kobiet od drugiej wojny światowej do lat 80. XX wieku: babci Rosy, jej córki Selmy i trzech wnuczek — Patrizii, Lavinii i Marinelli. Żeńska część rodu otoczona jest przez mężczyzn: dobrego i uczciwego męża Rosy, Sebastiana Quaranty, który poległ na froncie, leniwego i cynicznego męża Selmy, Santiego, o sarkastycznie brzmiącym nazwisku Maraviglia ('cud'), który wprowadza do rodziny atmosferę strachu i w końcu rozbija ją, oraz braci Selmy — silnego i niezależnego Fernanda oraz mądrego i wrażliwego Donata, który robi wielką kościelną karierę. Rodzina mieszka początkowo w górskim

miasteczku na Sycylii, lecz wskutek intryg Santiiego jego córki zmuszone są przenieść się do Palermo i zacząć tam nowe, obarczone ogromnymi trudnościami życie. Główna część powieści poświęcona jest pokoleniu wnuczek, żytych i wspierających się, lecz mających zupełnie odmienne życiowe aspiracje i potrzeby: Patrizia chce zrobić karierę, najmocniej buntuje się przeciwko ojcu i przejmując rolę głowy rodziny; Lavinia wierzy, że dzięki urodzie zdoła zostać modelką, a być może nawet aktorką; Marinella marzy zaś o zagranicznych studiach i poznaniu świata.

Saga *Jak gorzka pomarańcza* Mileny Palminteri opowiada o trzech kobietach, powiązanych ze sobą skomplikowaną relacją, i znów umiejscowiona została na Sycylii. Narratorką powieści jest Carlotta, dorosła już kobieta pomimo ogromnych przeszkód dążąca do zdobycia wykształcenia prawniczego i podjęcia zawodu adwokata. Na taki awans zawodowy wówczas w tym środowisku jest jednak za wcześnie i szczytem tego, co bohaterka może osiągnąć, jest praca w archiwum; dzięki zgromadzonym tam starym dokumentom okaże się ona jednak kluczowa dla zgłębienia prawdy o własnej tożsamości i przyczynach nieszczęśliwego dzieciństwa. W toku historii Carlotta odkrywa przemilczaną przez wszystkich prawdę — Nardina, którą uważała za swoją matkę, tak naprawdę nią nie była, a jej chłodny stosunek do przybranej córki spowodowany był faktem, że macierzyństwo było na niej wymuszone. Tylko w taki sposób w czasach swojej młodości, przypadających na faszyzm, kobieta mogła pokazać swoją wartość, choć marzyła o wykształceniu i zdobyciu niezależności. Biologiczną matką narratorki była natomiast Sabedda, jej opiekunka z dzieciństwa. Ta prosta dziewczyna z ludu, wykorzystana przez mężczyznę, którego kochała pierwszą miłością, z powodu biedy i wykluczenia musiała oddać swoje dziecko i przez całe życie mierzyć się z ciężką jej tajemnicą. Pozbawiona szans na odzyskanie córki i jakichkolwiek perspektyw, ruszyła na emigrację do Stanów Zjednoczonych, a Carlotta dopiero po jej śmierci jest w stanie zrekonstruować bolesną historię swojego pochodzenia i odkryć w pełni złożoność i trud kobiecego losu, porównywalnego do drzewa tytułowej gorzkiej pomarańczy.

Wyznaczniki współczesnej włoskiej sagi rodzinnej na podstawie wybranych powieści

Na podstawie zaprezentowanych omówień powieści łatwo określić, po jakie główne motywy sięgają autorki włoskich sag rodzinnych. Cechami wspólnymi dla wszystkich z nich są silnie zaakcentowany realizm oraz skupienie się na mikrohistoriach, zgodne z tezą Margherity Ganeri o dominującej w literaturze włoskiej od połowy lat 90. XX wieku tendencji odejścia od wielkich, skomplikowanych narracji na rzecz ściślejszego związku z rzeczywistością (zob. Ganeri 2011: 56).

Istotne wydaje się również umiejscowienie fabuł we Włoszech południowych. Co więcej, aż trzy z nich związane są z Sycylią. To cecha szczególnie ważna w kontekście tego, że analizowane tu utwory koncentrują się na losach ludzi mierzących się z niesprzyjającymi okolicznościami ekonomicznymi, a z drugiej strony — z konserwatyzmem lokalnych społeczności, niepotrafiących zaakceptować nowych modeli życia. Można stwierdzić, że powieści Auci byłyby od tej zasady wyjątkiem, ale także i one potwierdzają tę regułę: członkowie i członkinie rodu Florio wywodzą się z najuboższych warstw społecznych, a ich niespełnioną ambicją jest wejście do kręgu elit, które akceptują ich pieniądze, dalej jednak podchodzą ostrożnie wobec parweniuszy, aż w końcu rodzina traci wszystko.

Pochylenie się nad losami Południa wpisuje się w bogaty nurt literatury włoskiej oparty o doświadczenia jego mieszkańców, cechujących się wyrazistą odrębnością kulturową, a jednocześnie wyrażających swoje niezadowolenie z powodu kierunku, w jakim państwo włoskie, zarządzane od początków swojego istnienia przez elity z Północy, powiodło regiony takie, jak Sycylia, Sardynia, Apulia czy Kampania.

Fabule skonstruowane przez autorki wybranych do omówienia sag pozwalają na zobrazowanie utrzymujących się problemów i nierówności, nawet w okresie powojennym, czyli czasie włoskiego boomu ekonomicznego, a co za tym idzie, także rozwoju przemysłu, zwiększenia produkcji rolnej, postępów w medycynie i rosnącego ogólnego poziomu dobrobytu (zob. Ferroni 2005: 4). O włoskich sprzecznościach tego czasu można pisać autorzy publikacji *Storia e testi della letteratura italiana...*:

Obiektywne warunki i historyczna tradycja Włoch przyczyniają się do powstania najróżniejszych sytuacji, od obszarów bardzo zaawansowanych, dotrzymujących kroku najbardziej gwałtownemu europejskiemu rozwojowi przemysłowemu do tych skrajnie zacofanych, do których nie dotarł jeszcze impuls dobrobytu; ekspansja gospodarcza sprawia, że kontrast pomiędzy Północą a Południem staje się jeszcze silniejszy. W wielu ośrodkach rozprzestrzeniają się bardzo nowoczesne sposoby życia, w innych utrzymują się systemy życia pogrzebane w ponadczasowej chłopskiej cywilizacji. [...] Wyścig za kumulacją bogactwa i dóbr konsumpcyjnych narzuca często straszliwe poświęcenia klasie robotniczej i chłopskiej: wykorzenienia się i niszczy tradycje, formy kultury, dawne sposoby życia i relacje społeczne, a stąd rodzą się szczególnie znaczące napięcia. (Ferroni, Cortellessa, Pantani, Tatti 2005: 4)

Poprzez ukazanie tych tendencji w swoich powieściach autorki XXI-wiecznych sag rodzinnych zabierają zatem głos w wielkiej, trwającej już ponad półtora wieku włoskiej debacie nad tzw. *questione meridionale* — kwestią południową. Rozważa się w niej problem niemożliwych do zniwelowania nierówności pomiędzy Północą o Południem oraz zaniedbań ekonomicznych, społecznych i kulturowych, jakie od 1861 roku odczuwali mieszkańcy tego ostatniego i które doprowadziły m.in. do powstania organizacji mafijnych, wielkiej emigracji ludności, tendencji separatystycznych i nieufności wobec Włoch jako państwa (zob. Mack Smith 2019: 87–95, 274–285).

Pisarki nawiązują zatem świadomie i wyraźnie do tradycji włoskiej literatury okresu weryzmu, prądu literackiego postulującego już w swojej nazwie znaczenie prawdy (od wł. *vero* — ‘prawdziwy’), który zbiegał się w czasie z naturalizmem Emila Zoli. Francuski powieściopisarz tworzył jednak w innym kontekście gospodarczym, dlatego opisywane przez niego w cyklu *Rougon-Macquartowie* postaci to w większości mieszkańcy miast i robotnicy, natomiast Włochy w tym czasie, poza tzw. trójkątem przemysłowym, czyli obszarem najbardziej zindustrializowanego terytorium wyznaczanego przez Turyn, Mediolan i Genuę, wciąż były wówczas krajem rolniczym, mało rozwiniętym ekonomicznie i technologicznie; z tego względu bohaterami ówczesnej literatury są chłopci, rybacy i rzemieślnicy, a przestrzenie, w których toczy się akcja werystycznych powieści, obejmują regiony południowe i wyspiarskie Włoch, odizolowane od reszty kraju i najdłużej czekające na nadejście nowoczesności (zob. Luperini, Zinato 2020: 173).

Zaakcentowana w fabułach analizowanych powieści sprawczość bohaterek pozwala im jednak w większości na pełne bądź choćby częściowe zrealizowanie swoich ambicji i stopniową zmianę własnej egzystencji, nawet jeśli osiągnęły ją po przebyciu długiej drogi i wielu przeszkód. W tym sensie następuje odcięcie od skrajnie pesymistycznej tradycji weryzmu, którego najsłynniejsze kobiece bohaterki — jak tytułowe Nedda z noweli Vergi z 1874 roku czy Hiacynta z powieści Luigi Capuany z 1879 roku, stanowiącej manifest nurtu — skazane były na niekończące się pasmo nieszczęść: nędzę, pracę ponad siły, wykluczenie lokalnej społeczności, śmierć ukochanego i córki w przypadku pierwszej z nich, odrzucenie przez rodzinę, gwałt, dojmujące poczucie wstydu, alkoholizm i prowadzącą do samobójstwa chorobę psychiczną w przypadku drugiej (zob. Bonavita 2005: 104).

Fundamentalną zmianą w stosunku do literatury werystycznej jest ponadto zróżnicowanie perspektywy na męską i kobiecą (powieść Auci) lub całkowite skoncentrowanie się na perspektywie kobiecej (u Giannone, Tamigio i Palminteri). Co więcej, u trzech ostatnich autorek głos oddawany jest wyłącznie bohaterkom z niższych warstw społecznych, przedstawicielkom klas ludowych. Wniosek ten może wydawać się banalny, ale w kontekście realiów włoskich stanowi istotną tendencję, nawiązującą do szerszego zjawiska kulturowego. Jak dowodzi Tatiana Czerska: „W ostatnich dekadach XX w. w światowej historiografii następuje odwrót od klasycznych tematów, a zainteresowania badaczy kierują się ku dziejom obyczajów, mentalności, życia prywatnego, codzienności, mikrohistorii, czemu towarzyszy postulat włączenia do tych badań społeczności marginalizowanych i wykluczonych” (Czerska 2011: 26) — w tradycyjnej patriarcalnej kulturze włoskiej kobiety bez wątpienia przez bardzo długi czas wpisywały się w tego rodzaju społeczności. Rosnąca popularność powieści o kobietach pisanych przez kobiety jest kolejnym krokiem na drodze do silniejszego wybrzmienia ich głosu. Jeszcze w literaturze tworzonej przez pisarzy debiutujących w latach 80. i 90. XX wieku widać bowiem dominację męskiego spojrzenia. Jak stwierdza Barbara Kornacka:

W portrecie kobiecości [...], tworzonym przez „młodych pisarzy” końca XX wieku to, co kobiece, w całej swojej różnorodności, wyłania się przez stosunek do tego, co w kulturze androcentrycznej zawsze jawiło się jako dominujące, czyli do męskości. Odwaga, siła, niezależność, rozum, tak samo jak wrażliwość, delikatność czy słabość objawiają się poprzez relację z mężczyzną lub z tym, co w kulturze uznawane za typowo męskie, czy przynależne do tak zwanego „męskiego świata”. [...] W młodej włoskiej prozie z trudnością odnajdziemy figury żeńskie, których tożsamość nie byłaby definiowana przez męski kontekst. (Kornacka 2013: 228)

Warto zatem zauważyć, że przedstawicielki współczesnej włoskiej literatury, realizujące swoje literackie projekty w konwencji sagi rodzinnej, już jako warunek wstępny stawiają ukazanie kobiet w pełni ich podmiotowości. Kreują bohaterki silne, niezależne, niepogodzone z zastygłą rzeczywistością i pragnące zmieniać ją według własnych potrzeb. Można wysnuć wniosek, że mają być to w ich zamierzeniach postaci nietuzinkowe, obdarzone ogromną siłą woli, wytrwałością i ambicją. Większość z nich charakteryzują: przedsiębiorczość, zapał do pracy, chęć aktywnego uczestnictwa w życiu zawodowym, podejmowania nowych wyzwań i odgrywania nowych ról w zmieniającym się społeczeństwie.

Zmiany te zazwyczaj są jednak okupione ogromnym wysiłkiem i ciężką pracą, a dążenia do samorealizacji często blokowane są przez patriarchalne korzenie społeczeństwa, w którym bohaterki żyją. Powtarzającym się wątkiem jest chociażby przemoc wobec kobiet we wszystkich jej wydaniach. Autorki sag opisują agresję fizyczną, psychiczną, słowną oraz męskie dążenie do podporządkowania sobie kobiet. Często odnotowywaną przez pisarki sytuacją jest to, że mężczyźni nie potrafią nadążyć za zmianami przynoszonymi przez nowe czasy, zwłaszcza w okolicznościach relacjonowanego przez Tamigio okresu włoskiego boomu ekonomicznego, epoki fundamentalnych zmian, w których „wiejskie Włochy nagle zniknęły, by ustąpić miejsca Włochom przemysłowym i wejść do współczesności” (Colarizi 2019: 465).

Nie jest to bynajmniej narracja tendencyjna, ukazująca w jednakowy sposób wszystkich mężczyzn. Każda z omawianych tu powieści ilustruje sylwetki mężczyzn wyłamujących się z tradycyjnego stereotypu — wyrozumiałych, akceptujących nowe zasady i narastającą w kobietach potrzebę samostanowienia i wolności, czasami od razu, czasami po dłuższym okresie refleksji i przepracowaniu sytuacji. Należy także przyznać, że autorki niuansują opisywane w sagach relacje pomiędzy samymi kobietami. Akcentują mocno między innymi niezrozumienie ze strony innych kobiet w stosunku do zmian postulowanych przez główne bohaterki, co szczególnie widać w *Listonoszce...*, ale także w rozbieżnych pomysłach na życie i odmiennych postawach sióstr Maraviglia w powieści Tamigio.

Pisarki chętnie rozważają ponadto wątki tożsamościowe. Wola odkrycia własnej historii jest przecież głównym motywem powieści Palminteri, zarówno w indywidualnym aspekcie odnalezienia prawdy o pochodzeniu, jak i w kolektywnej refleksji nad losem kobiet, których kolejne pokolenia walczą o postęp i poprawę warunków życia dla swoich córek i wnuczek — niczym drzewo gorzkiej pomarańczy, pozwalające (poprzez zabieg szczepienia) na uzyskanie bardzo odpornej i odżywczej podkładki dla szlachetnych słodkich odmian. Określenie swojej tożsamości w opozycji do mężczyzn stanowi natomiast przesłanie sagi Tamigio, zwłaszcza w kontekście sióstr z najmłodszego pokolenia, pragnących wyzwolić się spod niszczącej ich życie władzy ojca.

Podsumowując to syntetyczne omówienie głównych wątków wybranych włoskich sag rodzinnych z ostatnich lat, można stwierdzić, że wciąż jest to gatunek zaświadczaający o sile włoskiej rodziny, ale także, co pokazuje analiza tematyczna, kontestujący patriarchalne tradycje. Powieści ilustrują portret rodziny w ciągłej ewolucji i odpowiadają na potrzebę reinterpretacji jego współczesnych modeli. Pomimo ogromnego, stałego znaczenia więzów rodzinnych na pierwszy plan fabuły wychodzą kobiece marzenia i ambicje, stąd potrzeba kwestionowania starych wzorów i wprowadzania zmian koniecznych do odnalezienia przez bohaterki własnego miejsca w społeczeństwie w perspektywie zachodzących w nim dynamicznych zmian. Analizowane powieści dokładają więc kolejne elementy do mozaiki historii o emancypacji kobiet w XX wieku i odzwierciedlają współczesne tendencje tożsamościowe i feministyczne, rozwijające się nie tylko we Włoszech.

Strategie polskich wydawców. Dlaczego włoskie sagi rodzinne są „cytrusowe”?

Na koniec rozważań warto pochylić się nad jeszcze jednym zauważalnym zjawiskiem łączącym wszystkie analizowane tu powieści, być może marginalnym, ale w interesujący sposób warunkującym ich odbiór, tym razem jednak już nie we Włoszech, a w Polsce.

Dodanie także tej perspektywy badawczej może poszerzyć obraz recepcji włoskich sag rodzinnych i powiązać go z opisywanym na początku tekstu zjawiskiem powszechnego szerokiego zainteresowania włoską kulturą⁹.

Na rynku polskim mianowicie wszystkie wybrane przeze mnie sagi rodzinne łączy spójna tendencja ilustrowania okładek powieści motywami cytrusów, nieobecnych zupełnie w wydaniach włoskich. Okładka *Sycylijskich lwów* ozdobiona została motywem pomarańczy, a *Zimy lwów* — cytryn. Na okładce polskiego wydania *Listonoszki...* widzimy postać kobiecą, w której fryzurę wplecione są kwiaty i owoce pomarańczy. Analogiczne są motywy wybrane na okładki książek *Tam, gdzie kwitną cytryny* oraz *Jak gorzka pomarańcza*.

Ten wybór estetyczny z pewnością pozwala na uchwycenie spójności tematycznej, stylistycznej i gatunkowej utworów z tej grupy, z drugiej jednak strony niekiedy razi daleko posuniętą stereotypizacją włoskiego kontekstu kulturowego. O ile w powieści Palminteri pomarańcza jest zasygnalizowana w oryginalnym tytule, mówiącym o drzewie rodzącym ten owoc, i spełnia istotną funkcję symboliczną w narracji i przesłaniu dzieła, to w pozostałych przypadkach cytrusowy motyw wydaje się już eksploatowany daleko ponad swoje rzeczywiste znaczenie dla treści utworu.

Dobitym przykładem tego zjawiska jest tytuł dzieła Tamigio. Pierwotny tytuł oznacza dokładnie ‘Nazwisko kobiet’ i nie stanowi żadnego problemu pod względem tłumaczenia, np. gry słów, którą trudno byłoby oddać w języku polskim. Nawiązuje do wielokrotnie rozważanego na kartach utworu motywu nazwiska, które nierozzerwalnie łączy kobiety z mężczyznami, najpierw ojcami, a później mężami, pomimo niejednokrotnie destrukcyjnego wpływu na ich życie, stanowiąc piętno, niechciany znak łączności i symboliczne narzędzie podporządkowania kobiety. Co ciekawe, współcześnie we Włoszech kobiety nie zmieniają nazwiska po ślubie; ich nazwisko panieńskie pozostaje jedynym uznawanym oficjalnie w dokumentach i sytuacjach formalnych. Kobieta może dodać do własnego nazwiska nazwisko męża lub posługiwać się tylko nim, ale wyłącznie na „użytek społeczny”, tzn. w kontaktach ze znajomymi, w autoidentyfikacji w mediach społecznościowych i innych kontekstach nieformalnych (zob. Cavagnoli 2022: 70–81). Ten szczególny kontekst prawny dodaje tytułowi nadanemu przez autorkę dodatkowe znaczenie, pokazując, w jakim stopniu sytuacja włoskich kobiet w 2026 roku jest odmienna od historycznej perspektywy ukazywanej w powieści. Zamiana zaakcentowanego przez Tamigio silnie tożsamościowego motywu onomastycznego na ten odwołujący się do kojarzących się z włoskim krajobrazem i naturą symboli wydaje się zatem pewnym spłyceniem intencji pisarki.

Strategia lokalizacji, nawiązywania do piękna włoskiego krajobrazu i turystycznych trendów, mogła także zadecydować o poszerzeniu polskiego tytułu powieści Giannone o nieobecny we włoskim oryginale człon „z Apulii”, odwołując się do tego coraz bardziej popularnego turystycznie regionu włoskiego Południa. Podobnie postąpiono

⁹ Jego wymownym przykładem jest także powstanie polskich sag o włoskiej rodzinie. Pisarka Sabina Waszur napisała dotąd dwie części sagi o wywodzącej się z Lombardii włoskiej rodzinie Consonnich, których potomek w latach 90. XX wieku przeniósł się do Polski, a wraz z nim powędrowały tradycje cukiernicze rodziny. Powieści o tytułach *Noc pachnie chlebem* oraz *Poranki smakują kawą* (obie z 2025 roku) są zapowiadane jako początek dłuższego cyklu, którego fabuła sięgnie właśnie końca XX wieku i związania się rodu z miejscowością Kamyk pod Częstochową.

zresztą w przypadku kolejnej powieści Giannone, *Domani, domani* (po polsku dosłownie 'Jutro, jutro'), opublikowanej w Polsce w 2025 roku pod znacznie rozszerzonym i ponownie naprowadzającym na chwytliwe z marketingowego punktu widzenia treści tytułem *Zapach Apulii. Włoska saga o miłości i dziedzictwie*. Na jej okładce pojawia się natomiast kolejna roślina — symbol Włoch, czyli oliwki, w tym przypadku uzasadnione jednak o tyle, że bohaterowie historii prowadzą rodzinną firmę produkującą mydło.

Można zatem zaobserwować, że polscy wydawcy — świadomie bądź nie — zaofiarowali polskim czytelnikom swego rodzaju klucz do wyboru kolejnych lektur o zbliżonej tematyce, stylistyce i sposobie prowadzenia narracji. Pozwalają one na uważniejsze przyjrzenie się sytuacji kobiet we Włoszech w XX wieku i choć estetyczny chwyt marketingowy wydaje się tu nieco upraszczający, to jednak zachęca do sięgnięcia po wszystkie wymienione powieści jako swego rodzaju jedną historię o różnych bohaterkach z Południa.

*

Strategia promocyjna polskich wydawnictw mogła być przecież jednak zupełnie inna. Do lektury włoskich „cytrusowych” powieści może zachęcić polskie czytelniczki także możliwość ich zestawienia z podobnymi tekstami na rodzimym rynku wydawniczym, a przede wszystkim niekwestionowana uniwersalność przedstawionych w nich losów kobiet.

Bardzo interesujące i zachęcające do dalszych badań nad tym tematem z polskiego punktu widzenia jest to, że lektura wskazanych włoskich sag rodzinnych pozwala zauważyć podobne tendencje do zjawiska tak szeroko obecnego w polskim piśmiennictwie ostatnich lat (por. Czerska 2011) — poszukiwania historii własnych przodków, zwłaszcza pomijanych lub niedostatecznie zauważanych kobiet z pokolenia prababć, babć i matek, odkrywania dziejów własnych rodzin i szukania w ich losach pochodzenia własnych cech charakteru, przyzwyczajęń, lęków, słabości, traum, ale także siły pozwalającej na przetrwanie w trudnych czasach i okolicznościach. Podobna wdzięczność i podziw emanują z powieści włoskich autorek, pragnących zrekonstruować historie Włosek z poprzednich pokoleń i ich przykładami umacniać w kobietach siłę do realizacji własnych aspiracji.

Włoskie „cytrusowe” powieści mogą spełniać istotną rolę symboliczną i tożsamościową — czytając je kobiety odnajdą w nich bowiem dramatyczne wątki dotyczące nierówności praw, przemocy, ciężkiej pracy i uprzedmiotowienia, ale i z satysfakcją zdadzą sobie też sprawę z niesamowitej drogi postępu, jaką poprzednie pokolenia kobiet przebyły, by ich córki, wnuczki i prawnuczki mogły zajmować obecną pozycję w społeczeństwie i cieszyć się możliwościami zupełnie niedostępnymi dla większości obywaterek kilkadziesiąt lat temu, zarówno we Włoszech, jak i w Polsce.

Bibliografia

- Auci Stefania (2019), *I leoni di Sicilia*, Nord, Mediolan.
- Auci Stefania (2021), *L'inverno dei leoni*, Nord, Mediolan.
- Auci Stefania (2022), *Sycylijskie lwy*, W.A.B., Warszawa.
- Auci Stefania (2023), *Zima lwów*, W.A.B., Warszawa.
- Bonavita Riccardo (2005), *L'Ottocento*, il Mulino, Bologna.
- Cavagnoli Stefania (2022), *Linguaggio e potere. Nominare è riconoscere* [w:] *La riforma del cognome in Italia: tra diritto all'identità e promozione della parità di genere*, red. R. Oliva, F. Dragotto, S.M. Melchiorre, Blonk, Mediolan.
- Colarizi Simona (2019), *Storia del Novecento italiano*, Rizzoli, Mediolan.
- Crisci Massimiliano, Buonomo Alessio, Caruso Maria Girolama (2019), *I nuovi volti della famiglia italiana: dinamiche recenti e aspetti evolutivi*, „La Rivista delle Politiche Sociali / Italian Journal of Social Policy” nr 4, www.futura-editrice.it/wp-content/uploads/2020/02/06-Crisci-Buonomo-Caruso.pdf [dostęp: 12.02.2026].
- Czerska Tatiana (2011), *Między autobiografią a opowieścią rodzinną. Kobiety narracje w Polsce po 1944 roku w perspektywie historyczno-kulturowej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- De Carlo Andrea F. (2008), „Polonia? Aaaa Bologna!” *W labiryncie stereotypów włosko-polskich i polsko-włoskich*, „Postscriptum Polonistyczne” nr 1(1), <https://journals.us.edu.pl/index.php/PPol/article/view/11195> [dostęp: 24.04.2026].
- Ferroni Giulio (2013), *Storia della letteratura italiana. Il Novecento e il nuovo millennio*, Mondadori, Mediolan.
- Ferroni Giulio (2015), *Letteratura italiana contemporanea. 1945–2014. Seconda edizione*, Mondadori, Mediolan.
- Ferroni Giulio, Cortellessa Andrea, Pantani Italo, Tatti Silvia (2005), *Storia e testi della letteratura italiana. Ricostruzione e sviluppo nel dopoguerra (1945–1968)*, Einaudi, Mediolan.
- Fondazione Città del Libro (b.r.), www.fondazionecittadellibro.it [dostęp: 11.02.2026].
- Ganer Margherita (2011), *Per un canone del romanzo storico italiano del Novecento* [w:] *Un secol de Italienistică la București, III. Actele colocviului aniversar*, red. D. Condrea Derer, H. Stănculescu, Editura Universității din București, Bukareszt.
- Giannone Francesca (2023), *La portalettere*, Nord, Mediolan.
- Giannone Francesca (2024a), *Domani, domani*, Nord, Mediolan.
- Giannone Francesca (2024b), *Listonoszka z Apulii. Włoska opowieść o nadziei i odwadze*, Znak, Kraków.
- Giannone Francesca (2025), *Zapach Apulii. Włoska saga o miłości i dziedzictwie*, Znak, Kraków.
- Il romanzo in Italia* (2018), t. 1–4, red. G. Alfano, F. de Cristofaro, Carocci Editore, Rzym.
- Intervista ad Aurora Tamigio, autrice di „Il cognome delle donne”* (2024), „Feltrinelli Editore”, 27 sierpnia, www.feltrinellieditore.it/speciali/2024/08/27/intervista-a-aurora-tamigio-autrice-di-il-cognome-delle-donne [dostęp: 13.02.2026].
- Kornacka Barbara (2013), *Ucho, oko, ciało. O prozie „młodych pisarzy” lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych we Włoszech*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań.
- Lukács György (1968), *Teoria powieści. Esej historyczno-filozoficzny o wielkich formach epiki*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.

- Mack Smith Denis (2019), *Storia d'Italia*, Laterza, Bari.
- Milena Palminteri vince Bancarella 2025 con "Come l'arancio amaro". Il romanzo edito da Bompiani premiato a Pontremoli (2025), 21 lipca, „askanews”, <https://askanews.it/2025/07/21/milena-palminteri-vince-il-bancarella-2025-con-larancio-amaro> [dostęp: 13.02.2026].
- "National bestseller": il viaggio americano del romanzo "La portalettere" di Francesca Giannone (2025), "ilLibraio.it", 15 lipca, www.illibraio.it/news/narrativa/la-portalettere-stati-uni-ti-1476967 [dostęp: 13.02.2026].
- Palminteri Milena (2024), *Come l'arancio amaro*, Bompiani, Mediolan.
- Palminteri Milena (2025), *Jak gorzka pomarańcza*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Per un dizionario critico della letteratura italiana contemporanea. 100 voci* (2020), red. R. Luperini, E. Zinato, Carocci Editore, Rzym.
- Plazzotta Claudio (2024), *Libri, nel mercato italiano trionfano i long seller*, „ItaliaOggi Online”, 20 grudnia, www.italiaoggi.it/marketing-e-media/media/libri-nel-mercato-italiano-trionfano-i-long-seller-q0h5zegr [dostęp: 13.02.2026].
- Premio Strega (b.r.), www.premiostrega.it [dostęp: 11.02.2026].
- Saghe familiari per viaggiare nel tempo e nello spazio* (2026), "ilLibraio.it", 16 stycznia, www.illibraio.it/news/narrativa/saghe-familiari-libri-1295942 [dostęp: 13.02.2026].
- Tamigio Aurora (2023), *Il cognome delle donne*, Feltrinelli, Mediolan.
- Tamigio Aurora (2024), *Tam, gdzie kwitną cytryny*, Książnica, Wrocław.
- Zatora Anna (2022), *Saga rodzinna w literaturze polskiej XXI wieku. Konwencja czy kontestacja?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, DOI: [10.18778/8220-815-3](https://doi.org/10.18778/8220-815-3).
-